

Lengyel László

ÉRTÉKMENTÉS ÉS KÖZÖSSÉGI SZEREPVÁLLALÁS

Rescuing Values and Role Modelling in Society

Szerda András: *Óbecse napsugaras oromzatai*. Historiae Óbecsei Hagymányórzó és Történeti Társulat, Óbecse, 2010

Az utolsó pillanatban sikerült Szerda Andrásnak összegyűjtenie és megjelenítenie a még megmaradt óbecsei napsugaras oromzatok fényképét, leírását.

A múlt század nyolcvanas éveiben majd kétszáz napsugaras oromzatot számoltunk össze, tíz évvel később még a felét sem találhatjuk meg. A dózerek nyomában számos védett épület, patinás ház vált a földdel egyenlővé nemcsak a központban, hanem a város peremén is. Hogy lehetett ezt Óbecsén megtenni, ezen el lehet töprengni, talán az okokat is fellelni, amelyek között nyilvánvalóan ott van a fröccsentett tömegesztétika, a dölyfös töke önkénye, de ugyanígy a kapzsiság, a nemtörődomség, valamint a szegénység és az elfásultság is. S mindez abban a városban, amely szépségéről, fejlettségéről és igényes kulturális életéről sokáig híres volt.

Szerda András a körülmények adta lehetőségekkel élve menti a menthetőt. Tetszetős, gazdagon illusztrált könyvet tett le élénk. Mint a személyes hangvételi *Bevezető*-ből megtudjuk, már huzamosabb ideje (1993 óta) figyelemmel kíséri a napsugaras oromzatok sorsát szülővárosában; s maga az a tény, hogy a kezdeti, bátortalan gyűjtés és dokumentálás óta mintegy harmada már eltűnt e népi építészeti értékek, nyilvánvalóan sürgetően hatott a gyűjtés és a prezentálás folyamatára.

A könyv első részét a népi építészet egyik sajátosságaként számon tartott napsugaras oromzat leírása, definiálása alkotja, egyszersmind felvetődik a más tájakkal való kötődésnek, az eredetnek a kérdése.

Ismerve a napsugaras oromzatok tárgykörének (alapfogalmak és motívumkincs) igen gazdag és merőben eltérő elméleteket ütköztető szakirodalmát, a szerző nem vállalhatja fel, hogy bármilyen módon is nyugvópontra helyezze e témakör néprajzi-elméleti kérdéseit. Az ide vonatkozó szakirodalom birtokában korrekt módon ismerteti a napsugárdísz eredetét, megkísérli felvázolni a napsugaras oromzatok elterjedését is, valamint kitér a szegedi oromzatok jellemzőire és a szegedi kapcsolat lehetőségeire. Így jut el a könyv második fejezetében az óbecsei deszkaoromzatok történeti bemutatásáig – mindinkább megtalálva saját hangját, könyvében nagyon sok értékes adatot közöl a 19. századi fűrésztelepek, fatelepek működéséről. Értékes gazdaságtörténeti tényeket földértve szól a korai óbecsei „száraz gáterről”, a 19. század végi itteni híres fakereskedőkről, az iparvágány sorsáról, de ír a ma már homályba vesző Frenner-vasút terveiről is.

A könyv oldalain egymást követik az alaptémához kötődő foglalkozások leírásai és adatai is, mint amilyen az óbecsei fuvarosok és tutajosok élete, akiknek köszönhetően került városunkba az „úsztatott fa” egészen Erdélyből. Több mint egy évszázad kellett ahhoz, hogy a szakma ráébredjen, mennyivel jobb faanyag ez, mint a mai. A Tiszán történő úsztatás során ugyanis a víz sok olyan anyagot kimosott a fából, amely a farontó bogarak tápláléka lehetett volna. Ezért még ma is keresettek a régi épületekből kibontott erdélyi faelemek. S természetesen megmenthetőek, felújíthatóak a napsugaras oromzatok. Vesztüket eddig sem a faanyag rossz minősége okozta.

Szerda András könyve egyszerre néprajzi, helytörténeti és szociográfiai jellegű. A téma tudományos igényű bemutatása mellett megjelennek a település múltjával, történetével kapcsolatos pozitív attitűdök, az itt élő emberek sorsának megismerése és ismertetése. A „vegytisza tudományosság” helyett így lett emberközpontú a könyv hangvétele, s vált fontossá a fával, famunkával foglalatосkodó becsei emberek bemutatása, ezt látjuk például a *Becsei tutajosok* című fejezetben is, melyben a tutajosokkal készített riportok nyelvhasználatába szükség szerint fonematikus átírási szövegrészek kerülnek, hogy a fontos szakszavak, a tájnyelvi elemeket tartalmazó szakmai fogások, eljárások ne sikkadjanak el a leíráskor. Külön ki kell emelnünk az interjúk során előkerült számos szakmai kifejezést, amelyek feldolgozása, rendszerezése akár egy további munka tárgya is lehetne.

Itt jegyezzük meg, hogy az interjúk szövege természetesen magán viseli a helyi nyelvjárási jelenségek nyomait. Ezek rögzítésében nem következetes a szerző, egyes adatközlőinél, pl. az *Óbecsei ácsok* című fejezetben a hangtani pontosságra törekszik, mert vélhetően úgy érzi, egyes idős mestereknél lényeges információk vesznének el, ha köznyelvre konvertált nyelven jegyeznék le mondanójukat. Más esetben egyazon adatközlőnél vált át a köznyelvi szövegről a tájnyelvre, s ezt lehetőleg a nyomdatechnika eszközeivel is jelzi.

Aki már vett részt hasonló néprajzi gyűjtésben, az tudja csak igazán értékelni, mennyire nehéz vállalkozás az ilyen „kemény kézszerítésű, sorsdedett férfiak” megszólaltatása, szóra bírása. A leírt szövegekben a környékbeliek régi, már-már elfeledett történetekre ismerhetnek, de az élőnyelv elevenségét jelző élettörténetek a távolabb élő olvasónak is sok-sok értékes hely- és művelődés-történeti adatot, szakmai ismeretet nyújtanak.

A könyv harmadik részében a kutatás idejében (2008-ban) fellelt állapotot dokumentálja a város főbb területi egységeit alapul véve, s adja meg a becsei oromzatok kataszterét. A pontos lokalizálás mellett az épület, illetve az oromzat fényképe is szerepel, a ház tulajdonosainak adataival együtt. Arra is törekszik, hogy a lehetőségekhez mérten a megőrzött érték tulajdonosait is megszólaltassa, ami különösen emberközpontúvá teszi a kiadványnak ezt a részét is. Az így bemutatott negyvenhét napsugaras oromzatú ház ismertetése után a mára már lebontott oromzatok sorsát mutatja be, szám szerint huszonhatot, amelyeket régebbi fényképekkel dokumentál. Különösen értékes, mondhatnánk, biztatóan előremutató az újonnan beépített, illetve most elkészített napsugárdíszes motívumok bemutatása, akár házakon, akár szárazkapu-bejáraton, kiskapuk vagy tornácok díszítőelemeként találjuk meg Óbecse utcáin. Nagyon jó, hogy népi építészetünk e hagyatéka ily módon is tovább tud élni, s a szerző ezeket a tárgyi elemeket is éppoly pontos leírással és fényképpel rögzíti.

A könyv nyelvhasználata a már említett, eltérő szövegtípusok mellett is gördülékeny, a szakszövegek magyarosak, az adatközlők tájnyelvi és szaknyelvi szavai nem terhelik meg túlságosan a szöveget. A szerző egyéni kutatói (s talán lokálpatrióta) attitűdjét jelzi, hogy szövegébe az adatközlőktől nyert, illetve az írott forrásokból megismert helyi anekdotákat fűz, amelyeknek egy része nem épül be sikeresen a szöveg szerves egészébe.

Szerda András kitér arra is, hogy e tárgyi hagyatékunkat már az idetelepültek némelyike is megőrizte; visszaállította, restauráltatta, mert szépnek, értékesnek, lélekkel telinek tartja. Sajnos, ezek a jelenségek nem általánosíthatók; a szerény próbálkozásokat elnyomja a harsány színűre kreált, jellegtelen középületek, magánházak sora. A manapság tapasztalható – még a szocrealizmusnál is primitívebb – építkezési és városrendezési szemlélet, attitűd nem (vagy csak alig?) tűri meg a múlt szépségét, tartalmi gazdagságát, emberközpontú egyszerű racionalitását. Ennek következtében kettősség tapasztalható városunk építészetében: a régi épületek, objektumok sorsukra hagyva elvesznek, összeomlanak, ha mégsem, akkor lebontják őket.

A szerző az enyészettől, a feledéstől menti meg a gondosan adatolt napsugaras oromzatokat, de ezzel együtt e népi építészeti elemek szimbolikájával üzenetet is közvetít, valamint felhívja a figyelmet a „közösség érdekében tett vállalások” igencsak szükséges voltára, aminek valóban nagy hiányát látjuk manapság.